

УДК 811.111-112

М. Ю. Сальтевська,
кандидат філологічних наук
(Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця)
marinarise@yahoo.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ КОРЕЛЯТИ РЕФЕРЕНТА КРИЗА, УТВОРЕНІ ЗА СХЕМОЮ ДІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСУ)

У статті встановлено концептуальні кореляти референта КРИЗА, утворені за схемою дії у сучасному англomовному газетному дискурсі й з'ясовано їх аксіологічний потенціал. Виявлено метафори, побудовані на полікванторному підґрунті, заданому схемою дії, що містить два слоти – АГЕНС і АФЕКТИВ. Аксіологічна маркованість референта надає метафорам негативного утилітарного змісту й фокусує увагу на небажаності кризи з точки розу суб'єкта оцінки.

Ключові слова: концептуальний корелят, концептуальний референт, когнітивна метафора, англomовний газетний дискурс.

Постановка проблеми. Значну роль у проясненні поняттєвого й емоційно-ціннісного змісту концепту КРИЗА відіграє метафора як спосіб концептуалізації дійсності, що полягає у проясненні одного концепту посередництвом іншого [1: 203]. Метафоризація заснована на взаємодії двох структур знання, які називають концептуальним референтом або цариною цілі, маючи на увазі концепт, що осмислюється, та концептуальним корелятом або цариною мети, апелюючи до концепту, в термінах якого він осмислюється [1: 245].

Когнітивні трансформації царини джерела описуються в термінах метафоричних кореляцій – лінгвокогнітивних процедур розширення (*extension*), специфікації (*elaboration*), редукції (*questioning*) і комбінування (*combining*) [2: 67-70]. Процедура *розширення* пов'язана із введенням у царину джерела нового елемента, який не "висвітлюється" у базовій конвенціональній кореляції. Суть процедури *специфікації* полягає в деталізації конвенціонального елемента. Процедура *комбінування* активує декілька концептуальних метафор, об'єктивованих у дискурсі одним образним метафоричним виразом. У результаті процедури *редукції* валідність елемента царини джерела ставиться під сумнів, у результаті чого цей елемент не може бути застосованим до царини цілі.

У дискурсі метафори реалізуються словосполученнями і реченнями у контексті висловлень. Інформація, репрезентована словосполученнями і реченнями як матеріальними формами, організується за певними ономазіологічними моделями, іншими словами, подієвими схемами (ономазіологічними моделями) [3; 4: 3-14]. Однією із них є схема дії.

Переважає більшість досліджень концептів містить опис лінгвальних засобів їх метафоричного втілення як сталих конвенціоналізованих, так і нових оригінальних, які утворюються суб'єктами дискурсу у процесі розумово-мовленнєвої діяльності. У цьому аспекті особливо цікавими є дискурси на кшталт газетного, функціонально-стилістичний потенціал яких поєднує стандартизованість, що створює підґрунтя для реалізації рекурентних конвенціоналізованих метафор зі стертою образністю, й експресивність, що сприяє формуванню оригінальних нових метафор, наділених живою образністю.

Особливою увагою дослідників користується метафоризація соціально значущих аксіологічно маркованих концептів, які відіграють значну роль у житті представників лінгвокультурних соціумів, у тому числі й англomовних, і впливають на формування їх образу світу. До такого типу концептів відноситься і концепт КРИЗА, метафоричне втілення якого ще не було об'єктом комплексного лінгвістичного аналізу.

Метою статті є встановлення корелятив концептуального референта КРИЗА, утворених за схемою дії у сучасному англomовному газетному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Схема дії, в рамках якої референт КРИЗА виконує семантичну роль об'єкта, має кілька різновидів, а саме: неафективної дії, де референт КРИЗА є пацієнтом; афективної дії, де він виступає афективом; і, нарешті, каузативної дії, де він набуває ознак фактитива.

Схема неафективної дії. Схема неафективної дії, як правило, реалізується перехідними дієсловами з прямим додатком (*V tr + crisis*), які позначають дію, що не спричиняє змін пацієнта: [ДЕХТО/ ДЕЩО-агенс діє на КРИЗУ-пацієнс]. Оскільки схема дії передбачає двох актантів – АГЕНСА і ПАЦІЄНСА, метафори, закорінені на такій схемі, втілюються двомісними предикатами й актуалізують цілу ситуацію. Наявність приписуваних денотату *crisis* властивостей пацієнта неафективної дії дозволяють уподібнити КРИЗУ сутностям, які природно відіграють роль пацієнта неафективної дії, на основі компаративного фрейму [КРИЗА-компаратив є начебто ДЕХТО/ДЕЩО-корелят].

Метафори, утворені за схемою односпрямованої дії із референтом *crisis* у ролі пацієнса, є **ОНТОЛОГІЧНИМИ** за природою джерела. Кореляти таких метафор становлять собою неспецифіковану онтологічну сутність ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ, а також предметні сутності.

Дієслово *to examine* [investigate the nature; condition, or qualities of (something) by close inspection or tests ME [5] – встановлювати природу, умови або якості (чогось) за допомогою ретельного обстеження або тестування], об'єктом дії якого є денотат *crisis*, актуалізує концептуальний корелят ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ:

(1) *And Sunday night, the documentary "Inside Job" won an Oscar for its examination of the global financial crisis* (Wall Street Journal, Feb 28, 2011).

Інші кореляти мають **предметну** природу. Так, дієслівне словосполучення *to handle the crisis* [take hold of with a hand OE [5] – тримати в руках] подає пацієнса-КРИЗУ як ОБ'ЄКТ МАНІПУЛЯЦІЇ, а агенса – як МАНІПУЛЯТОРА. Міри по подоланню кризи мисляться як маніпулювання об'єктом. Ця метафора висуває у фокус уваги таку ознаку КРИЗИ як "керованість":

(2) *Officials from the government-owned company have been giving evidence to the committee about the handling of the crisis* (Daily Post, Jan 6, 2011).

Ще одним засобом втілення корелята ПРЕДМЕТ МАНІПУЛЯЦІЇ є дієслівне сполучення *to cover crisis* [to cover – put or lay smth over or in front of an object as to conceal, protect or enclose ME [5] – покласти або положити щось на чи перед об'єктом, для того щоб сховати, захистити, накрити]:

(3) *Before that, I had a hand in covering the Asian financial crisis of 1997, the Russia meltdown in 1998 and the dot-com collapse in 2000. I know a lot about the curveballs that the economy can throw at us* (New York Times, May 14, 2009).

Ще однією реалізацією схеми дії є словосполучення (Vtr + *crisis* + Prep around) – *to turn a crisis around* [to turn round – cause to revolve on an axis or centre; turn as to face in the opposite direction – заставити повернутися навкруги вісі або центра; повернутися у протилежний напрям], яке наділяє референта *crisis* ознаками РУХОМОГО ОБ'ЄКТА, а саме – ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ, найімовірніше – АВТО:

(4) *A generation ago Jenkins earned the nation's trust as he turned the economic crisis around* (The Times, Dec 9, 2009).

Усі метафори побудовані на полікванторному підґрунті, оскільки схема односпрямованої неафективної дії містить двох актантів – АГЕНСА й ПАЦІЄНСА. Аксиологічна маркованість референта надає цій метафорі **негативного утилітарного** змісту й фокусує увагу на небажаності кризи з точки розу суб'єкта оцінки.

Таким чином, концептуальні кореляти, реалізовані на основі схеми неафективної дії, де КРИЗА відіграє роль пацієнса, включають неспецифіковану онтологічну сутність ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ, а також предметні специфікації базового корелята ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ, а саме ОБ'ЄКТ МАНІПУЛЯЦІЇ/ТРАНСПОРТНИЙ ЗАСІБ.

Схема афективної дії. Найбільш очікуваними лінгвальними засобами реалізації схеми односпрямованої афективної дії є перехідні дієслова з прямим додатком (V tr + N), які позначають дію, що спричиняє зміни пацієнса: [ДЕХТО/ ДЕЩО-агенс діє на ДЕХТО/ДЕЩО-афектив]. Як і схема неафективної дії, схема афективної дії містить двох актантів – агенса і афектива, який займає місце пацієнса.

Наявність приписуваного денотату *crisis* властивостей пацієнса афективної дії дозволяє уподібнити КРИЗУ сутностям, які природно відіграють роль пацієнса афективної дії, на основі компаративного фрейму [КРИЗА-компаратив є начебто ДЕХТО/ДЕЩО-корелят].

Метафори, що утворені за схемою афективної дії із референтом *crisis* у ролі афектива, за природою джерела є онтологічними. Концептуальні кореляти **онтологічних метафор** включають предметні, біоморфні (антропні й зооморфні), феноменальні й ментальні сутності.

До **предметних** належить метафора КРИЗА є БОМБА. Одним із таких словосполучень є *to explode crisis* [to explode – burst, or shatter with extreme violence and noise L18 [5] – розірвати або розтрощити з величезною силою і шумом]. Значення дієслівної дії, спрямованої на референта *crisis*, перетворює його на афектив й дозволяє уподібнити БОМБІ, яка зривається, коли спрацьовує підрильний механізм:

(5) *Anaemic exports, a struggling domestic economy and a dramatic plunge in summer bonuses could cause Japan's version of the sub-prime mortgage crisis to explode, a leading think-tank has warned* (New York Times, Jun 26, 2009).

Ця метафора реалізується на полікванторному підґрунті, оскільки базова схема афективної дії містить двох актантів, представлених двома слотами – АГЕНС і АФЕКТИВ. Корелят БОМБА акцентує таку ознаку КРИЗИ як "небезпечність" і, зважаючи на те, що ця зброя створюється людьми й у сучасному світі асоціюється з терористичними актами (bombing – підривання є найбільш розповсюдженим способом ведення терористичних дій [6: 106]), тут актуалізуються ще й такі аксіологічні ознаки, як "аморальність", "жорстокість". Відповідно, метафора втілює **негативні утилітарну ("шкідливо") і етичну ("аморально") оцінки**.

Антропні специфікації репрезентовані метафорою КРИЗА є ЖИВА ІСТОТА. Метафора втілюється словосполученням *to face crisis* [**to face** – to meet face to face; confront or oppose bravely or with confidence M17 [5] – зустрітися віч-на-віч (обличчя в обличчя); протистояти хоробро або з упевненістю]. Це словосполучення є реалізацією метафтонімії на основі метонімії ОБЛИЧЧЯ → ЛЮДИНА та метафори ЛЮДИНА, яка хоробро протистоїть (обличчя до обличчя) іншій ЛЮДИНІ → ЛЮДИ є ВОРОГАМИ.

Окрім антропних, метафори, структуровані за схемою афективної дії, мають і **зооморфні специфікації**, які реалізуються, зокрема, словосполученням *to head off a crisis* [**to head off** – get in front of so as to turn back or aside L17 [5] – зайти вперед для того, щоб повернути назад або в сторону]. Це словосполучення актуалізує метафору КРИЗА є НЕКЕРОВАНЕ СТАДО (КОНЕЙ):

(6) *Obama administration officials said that they were surprised by the coup on Sunday. But they also said that they had been working for several weeks to try to head off a political crisis in Honduras as the confrontation between Mr. Zelaya and the military over his efforts to lift presidential term limits escalated* (New York Times, Jul 09, 2009).

Предметні й антропні специфікації онтологічного концептуального корелята КРИЗА доповнюються **феноменальними**. Словосполучення (Vtr + crisis Prep under + N) – *to bring crisis under control* [**to bring under control** – subdue L17 [5] – підкорити]; *to be under control*; *to be out of control* уподібнює КРИЗУ СТИХІЇ, яку НАМАГАЮТЬСЯ КОНТРОЛЮВАТИ:

(7) *FRANKFURT – Germany's top central banker has dropped out of the race to become the European Central Bank's next president, European officials said – a move that throws the search for a new chief into disarray at a time when European authorities are trying to bring the euro zone's debt crisis under control* (Wall Street Journal, Feb 10, 2011).

Феноменальні метафори теж побудовані на полікванторному підґрунті, заданому схемою афективної дії, що містить два слоти – АГЕНС і АФЕКТИВ. Кореляти метафор "висвітлюють" такі гносеологічні ознаки КРИЗИ, як "некерованість", "непередбачуваність", а також аксіологічну ознаку "небезпечність", що реалізує *негативну утилітарну оцінку "шкідливо"* й *емоційну оцінку "неприємно/страшно"*.

Ментальні специфікації метафори КРИЗИ, реалізовані на основі схеми афективної дії, репрезентовані, насамперед, метафоричною асоціацією КРИЗА є ЗАДАЧА, що втілюється дієслівними словосполученнями типу *to solve crisis*, які містять **to solve** [find an answer to or a means of removing a problem, difficulty spec. (math) find the solution to an equation etc. ІМЕ [5] – знайти відповідь або засоби усунення проблеми, труднощі, особливо (мат.) знайти вирішення рівняння]:

(8) *On Friday, five days after soldiers forced their way into the presidential palace and removed Manuel Zelaya, the leftist president, at gunpoint, the leading international body attempting to solve central America's biggest political crisis in a generation seemed to be of the same opinion* (The Financial Times, Jul 3, 2009).

Схема каузативної дії. Типовими лінгвальними засобами реалізації схеми каузативної дії є перехідні дієслова з прямим додатком, які позначають дію, що створює новий предмет – фактитив: [ДЕХТО/ДЕЩО-агенс каузатор діє на ДЕХТО/ ДЕЩО-фактитив]. Відповідно, ця схема також містить двох актантів – агенс і фактитив, відношення між якими актуалізують певну ситуацію.

Наявність приписуваних денотату *crisis* властивостей фактитива дозволяє уподібнити КРИЗУ сутностям, які природно відіграють роль об'єкта каузативної дії, на основі компаративного фрейму [КРИЗА-компаратив є начебто ДЕХТО/ДЕЩО-корелят].

Лінгвальні засоби реалізації метафори, структуровані за схемою каузативної дії з референтом *crisis* у ролі фактитива, окрім дієслівних словосполучень типу (Vtr + crisis) – *cook up a crisis*, включають й іменникові словосполучення типу (N + Prep of + a/the crisis) – *the recipe for the crisis*.

Кореляти метафор, реалізованих за схемою каузативної дії, становлять собою, відповідно, предметні, феноменальні й ментальні **онтологічні** сутності.

Предметні специфікації онтологічної метафори представлені, зокрема, дієслівними словосполученнями типу *to cook up a crisis* [**to cook** – prepare food for eating with the application of heat [5] готувати їжу із застосуванням теплової енергії], які уподібнюють КРИЗУ СТРАВІ:

(9) *Hitting back at critics of his view that parts of banking are "socially useless", Lord Turner said in his Mansion House speech on Tuesday evening: "British citizens will be burdened for many years with either higher taxes or cuts in public services because of an economic crisis ... cooked up in trading rooms where many people earned annual bonuses equal to a lifetime's earnings of some of those suffering the consequences"* (The Telegraph, Sep 22, 2009).

У контексті (9) метафора вжита для передачі саркастичного ставлення мовця, лорда Тернера, до ринкових маклерів, величезні статки яких, на його думку, і спричинили кризовий стан.

Феноменальною специфікацією онтологічних метафор, побудованих на схемі каузативної дії, є ВОГОНЬ. Ця асоціація відбивається дієслівними словосполученнями типу *to ignite crisis* [**to ignite** – heat to the point of combustion or chemical change M17 [5] – нагрівати до точки займання або зміни хімічного складу]:

(10) *The coup, igniting the biggest political crisis to hit Central America in more than a decade, followed last week's decision by the Supreme Court to declare illegal Mr. Zelaya's push for a constitutional amendment allowing for re-election* (The Financial Times, Jun 30, 2009).

Ментальна специфікація представлена корелятом МУЗИЧНИЙ ТВІР, що реалізується дієсловом *to orchestrate* [compose for the orchestra L19 [5] – створити музичний твір для оркестру]:

(11) *A weakened Russia will have less money to shower on rogue governments. On the other hand, if Russia's economy collapses and the stability of the regime is seriously threatened, it may provoke a new foreign policy crisis to distract attention. Indeed, Moscow may orchestrate a crisis* (say, in Venezuela) (American, Jan 12, 2009).

Ця метафора має іронічний зміст, оскільки негативна оцінка референта КРИЗА суперечить позитивній оцінці корелята МУЗИЧНИЙ ТВІР. Суб'єкт дискурсу іронічно уподібнює можливі дії Москви, яка хотіла б відволікти увагу від своїх економічних проблем за допомогою фабрикування кризи, – створенню музичного твору для оркестру, де розписана кожна партія.

Ця метафора закорінена на полікванторному підрунті, заданому схемою каузативної дії, що містить два слоти – АГЕНС і ФАКТИТИВ.

Таким чином, концептуальні кореляти, розгорнуті на базі схеми каузативної дії, є онтологічними за типом джерела. Онтологічні кореляти репрезентуються предметною (СТРАВА), феноменальною (ВОГОНЬ) і ментальною (МУЗИЧНИЙ ТВІР) специфікаціями.

Предметна й ментальна специфікації виражають іронічне ставлення суб'єкта до референта, а феноменальна – акцентує такі властивості КРИЗИ, як "некерованість" і "небезпечність" й актуалізує негативну утилітарну оцінку.

Природа концептуальних корелятивів дозволяє визначити базові концептуальні метафори КРИЗИ як онтологічні (предметні, біоморфні, феноменальні, експерієнціальні, ментальні). У дискурсивних контекстах базові онтологічні кореляти ускладнюють структуру в результаті лінгвокогнітивних процедур специфікації, розширення й ускладненого розширення, а також взаємодії з орієнтаційними корелятами. У результаті в зоні мапування виникає множинність взаємопов'язаних корелятивних понять, що дозволяє розглядати дискурсивні конкретизації базових метафор КРИЗИ як структурні. На відміну від базових метафор вони характеризуються образністю й аксіологічною маркованістю, що надає їм більшої ефективності у проясненні поняттєво-цінісного змісту корелятивного концепту.

Перспективним є встановлення корелятивів референта КРИЗА, утворених за іншими ономасіологічними схемами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought / [ed. A. Ortony]. – Cambridge : CUP, 1993. – P. 202–251.
2. Lakoff G. More than Cool Reason : A Field Guide to Poetic Metaphor / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago ; London : The Univ. of Chicago Press, 1989. – 230 p.
3. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / René Dirven, Marjolyn Verspoor. – Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. – 301 p.
4. Жаботинская С. А. Ономазиологические модели и событийные схемы / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. – Харків : ХНУ, 2009. – № 837. – С. 3–14.
5. The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles. – N.Y. : OUP, 1993. – Vol. I. A–M. – 1876 p. – Vol. II – N–Z – 3801 p.
6. Жулавська О. О. Актуалізація концепту ТЕРРОРИЗМ у сучасному британському газетному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Жулавська Ольга Олександрівна. – Харків, 2011. – 218 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought / [ed. A. Ortony]. – Cambridge : CUP, 1993. – P. 202–251.
2. Lakoff G. More than Cool Reason : A Field Guide to Poetic Metaphor / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago ; London : The Univ. of Chicago Press, 1989. – 230 p.
3. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / René Dirven, Marjolyn Verspoor. – Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1998. – 301 p.
4. Zhabotinskaya S. A. Onomasiologicheskie modeli i sobytiynye skhemy [Onomasiological Models and Being Schemas] / S. A. Zhabotyńska // Visnyk Kharkivskogo Natsionalnogo universytetu im. V. N. Karazina. Seriya : Romano-germanska filologiya [Kharkiv V. N. Karazin National university Journal. Series : Roman German Philology]. – Kharkiv : KhNU, 2009. – № 837. – S. 3–14.
5. The New Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles. – N.Y. : OUP, 1993. – Vol. I. A–M. – 1876 p. – Vol. II – N–Z – 3801 p.
6. Zhulavska O. O. Aktualizatsiya kontseptu TERRORYZM u suchasnomu brytanskomu gazetnomu dyskursi [Actualization of the Concept TERRORISM in the Modern British Newspaper Discourse] : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / Zhulavska Olga Oleksandrivna. – Kharkiv, 2011. – 218 s.

Матеріал надійшов до редакції 27.03. 2015 р.

Сальтевская М. Е. Концептуальные корреляты референта КРИЗИС, образованные по схеме действия (на материале англоязычного газетного дискурса).

В статье установлены концептуальные корреляты референта КРИЗИС, образованные по схеме действия в современном англоязычном газетном дискурсе и определен их аксиологический потенциал.

Выявленные метафоры основываются на поликванторном принципе, заданном схемой действия. Аксиологическая маркированность референта придает метафорам негативное утилитарное значение и акцентирует внимание на нежелательности кризиса с точки зрения субъекта оценки.

Ключевые слова: концептуальный коррелят, концептуальный референт, когнитивная метафора, англоязычный газетный дискурс.

Saltevska M. E. Conceptual Correlates of the Referent CRISIS Created on the Basis of the "Doing" Schema (in the Contemporary English Newspaper Discourse).

The article discovers conceptual correlates of the referent CRISIS, created on the basis of the "doing" schema in the contemporary English newspaper discourse and brings to light their evaluative potential. The correlate conceptual space of the CRISIS metaphors is the hierarchic network of domains formed by the propositional schemas of basic frames. The correlates realize the negative evaluative potential.

Key words: conceptual correlate, conceptual referent, cognitive metaphor, English newspaper discourse.